

BIBLII DE BLAJ (1795), ÎN AREALUL ACTUALULUI JUDEȚ ALBA.
REPERTORIU INCIPIENT ȘI CIRCULAȚIE

Doina Dreghiciu,
Gabriela Mircea

În anii 1793-1795 a fost imprimată la Blaj monumentală ediție a *Bibliei*¹. Modernitatea *Bibliei* din 1795, inclusiv rolul său în modelarea capacității de expresie a limbii românești, constituie adevăruri de ansamblu și detalii incontestabile, scoase în evidență de către istoricii contemporani, sau mai vechi, deși manuscrisul original își avusese părțile sale criticabile, din punct de vedere teologic, sau din cel al redactării lingvistice, așa cum le semnalaseră de la început atât Moise Dragoș, cât și Gherman Peterlachi².

Merită să fie evocate succint împrejurările în care Samuil Micu a efectuat traducerea textului și, mai apoi, modul în care a avut loc imprimarea sa. Avatarurile din 1783-1791, ale lui Samuil Micu, nu atât ca tâlmăcitor, cu mare ușurință și râvnă, de altfel, din greacă și latină, al textului biblic integral, finalizate deja prin 1785, ci mai ales cele prilejuite de încercările sale de a edita fie cu sprijin financiar aulic, fie pe cont propriu (căutând premuneranți în Bucovina), fie, chiar cu ajutorul Episcopiei ortodoxe de la Sibiu, varianta sa, diferită de cea mai veche realizată prin 1760, numai după *Vulgata* însă, de către episcopul Petru Pavel Aron, au fost destul de corect și amănunțit reconstituite în istoriografia românească de către Ioan Modrigan, încă din 1919³.

Astfel, încercarea lui Samuil Micu de a traduce și mai ales de a edita *Biblia*, dintr-un imbold personal, resimțit cu siguranță dinaintea începerii păstoririi episcopului Ioan Bob, ca un fel de consecință, oarecum, de lungă durată, a vechiului diferend manifestat între călugării mănăstirii „*Sfintei Treimi*” din Blaj și episcopul Petru Pavel Aron, căruia basilitanii îi contestaseră inițiativa de a imprima traducerea proprie, deoarece nu o confruntase cu originalul grecesc, conferă o modernitate titanică, aparte, întregii implicări a lui Samuil Micu, călugăr el însuși, în editarea *Bibliei* din 1795.

Diferendul lui Samuil Micu cu episcopul Ioan Bob, în privința editării *Bibliei* din 1795, devenit fățiș pe parcursul anilor 1787-1791, a fost doar aparent aplanat prin intermediul hotărârilor sinodului din 24 septembrie 1794 (care prevedeau să i se plătească traducătorului manuscrisul), deoarece, cum bine se

¹ Vezi îndeosebi Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești*, Blaj, 1914, p. 133 și Ioan Bălan, „Biblia de la Blaj. I-III”, în CCB, IV (1915), nr. 5, 6 și 7.

² Gabriela Mircea, *Vechi tipărituri blăjene la bicentenarul Bibliei din 1795. Catalogul expoziției temporare din noiembrie 1995, de la Sala Unirii*, Alba Iulia, 1995, p. 9.

³ Ioan Modrigan, „Cum a apărut Biblia lui Clain? (Pe bază de documente inedite)”, în CCB, VIII (1919), nr. 5-6, p. 96-102.

știe, Samuil Micu a obținut cu mare greutate și încetineală cei 600 florini renani în schimbul cărora cedase manuscrisul tipografiei blăjene⁴.

Imprimarea *Bibliei* în aproximativ 1350 exemplare (cum acceptau Cornel Tatai-Baltă și Teodor Smericinski, într-un studiu comun, corectând tacit o părere fantezistă anterioară, conform căreia tirajul *Bibliei* ar fi fost de 5000 exemplare⁵) a durat din 15 noiembrie 1793, până în 15 noiembrie 1795, deși procurarea de materiale a început din cursul anului 1792, banchetul tradițional al lucrătorilor, care în frunte cu „*magister typographiae*”, Ștefan Huszi, au finalizat imprimarea, având loc în 21 noiembrie 1795⁶.

Se mai păstrează, după 200 de ani, la o primă estimare provizorie, peste 200 exemplare ale *Bibliei* din 1795, ceea ce denotă printre altele și un procent alarmant de distrucție a tipăriturilor vechi românești, pe teritoriul patriei, în ultimele 2 secole⁷, inclusiv a unor masive cărți de cult, care se impunea a fi păstrate cu evlavie în lăcașurile de cult. Dispariția, cu probabilitate, a peste 1000 de exemplare ale *Bibliei* din 1795, în aproximativ 214 ani de la imprimare, cu un ritm de aproape 4-5 exemplare pe an, poate fi considerată, cu siguranță destul de mare, atât expresia unei deosebit de tumultuoase istorii moderne locale, însoțită de numeroase momente de criză și calamități, cât și a faptului că multe dintre exemplarele impunătoarei tipărituri blăjene au avut deținători particulari, gradul de distrucției al unor astfel de exemplare fiind mult mai mare decât al celor păstrate în patrimoniul spiritual al lăcașurilor de cult, pentru că longevitatea și siguranța micilor biblioteci particulare, care încep să se înjghebeze și printre români a fost deosebit de scăzută, cu tot cultul pentru carte, care începea să se instituie la nivel personal, în diferite straturi ale societății românești. Procentajul mare de distrucție (pe care putem la ora actuală doar să-l aproximăm, pentru că multe exemplare ale *Bibliei* blăjene mai zac prin diferite colecții bisericești sau depozite centralizate de carte veche fără a fi fost semnalate în bibliografia de specialitate) este și prețul paradoxal al modernizării, al extinderii ariei culturii răspândite prin intermediul tiparului înspre categorii sociale tot mai consistente, astfel încât gradul de împușinare a exemplarelor impunătorului tom blăjean poate fi considerat ca definitoriu, ca reprezentativ, pentru măsurarea fenomenului de modernizare culturală a spațiului tradițional românesc, exemplarele dispărute îndeplinindu-și multe dintre ele, cel puțin la un moment dat, menirea general educativă și culturalizatoare, pe care au avut-o din start.

⁴ Mircea, *Vechi tipărituri blăjene*, p. 10.

⁵ Vezi în acest sens Cornel Tatai Baltă, Teodor Smericinski, „Din activitatea tipografiei de la Blaj (1787-1821), reflectată de un material arhivistic”, în *Apulum*, XIX (1981), p. 239-258.

⁶ Mircea, *Vechi tipărituri blăjene*, p. 10.

⁷ *Ibidem*.

De asemenea, există o serie întregă de referiri documentare la anumite exemplare ale *Bibliei* din 1795, ceea ce permite identificarea pe teritoriul actual al României, a existenței la un moment dat a unor serii ale ediției respective, putându-se în același timp surprinde modul în care exemplarele celebrei, de fapt, lucrări blăjene s-au împământenit și circulat, într-un anume interval de timp, chiar dacă la ora actuală ele nu se mai păstrează.

Stocul monumentalei tipărituri nu se epuizase, în tipografie, nici la 1830⁸, în 1818, de exemplu, mai existând în depozitul de carte al imprimeriei încă 93 de exemplare, dintre care, pe parcursul anului respectiv s-au distribuit prin vânzare doar 3 exemplare⁹.

Ca atare, totuși, putem considera că nu avea dreptate deplină, ci numai parțială, Ioan Bălan când afirma următoarele, în 1914, despre ediția respectivă, în general foarte bine cunoscută atât în interiorul, cât și în exteriorul Carpaților, unde s-a făcut un destul de intens negoț cu cartea de Blaj¹⁰, cum bine se știe, din bibliografia de specialitate (de la Barițiu îndeosebi): „Din epoca de mărire a bisericii și școlilor din Blaj ne-a rămas o lucrare monumentală care nu este apreciată după vrednicie, ori e nebăgată în seamă cu totul. Blajului i-a lipsit întotdeauna reclama și astfel a rămas necunoscut, în special în principatele române”¹¹.

Monumentala lucrare s-a bucurat totuși de o reală notorietate, la vremea respectivă și ulterior, ea fiind cum bine se știe reeditată de curând, cu sprijin de la Roma și cu un bun ecou, în contextul relațiilor internaționale ale României actuale.

Câteva contraargumente pot fi mobilizate rapid, deși parțial, Ioan Bălan își avea și el dreptatea sa, despre anumite momente deosebit de interesante ale circulației sale extracarpatice, respectiv în Moldova, relatându-ne, nu de mult, cu exemplificări într-un fel spectaculoase, sub aspectul relevării existenței unor veritabile stocuri mai mici ale monumentalei tipărituri, Olimpia Mitric¹². A

⁸ Vezi, pe tema respectivă, Gabriela Mircea, „Etapă ale difuzării Bibliilor blăjene între anii 1995-1822”, în BC, XX, 1996, p. 96-105.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ În general, *Bibliile* de Blaj identificate în exteriorul Carpaților aveau din vechime și au desigur încă (așa cum ne și puteam aștepta, pentru că a existat o întregă practică negustorească în acest sens) lipsă foaia de titlu, din care ar fi reieșit faptul că fuseseră tipărite la Blaj, adeseori ele vânzându-se, la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, pur și simplu, ca *Biblii* românești, fiind uneori confundate, probabil nu întâmplător, ci fiindcă așa li se spusese la cumpărare, de către parohii moderni cu *Bibliile* lui Șerban Vodă!

¹¹ Mircea, *Vechi tipărituri blăjene*, p. 8-9.

¹² În cadrul Sesiunii științifice *Pietre pentru zidirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene (1747-1830)*, Alba Iulia, 2007, organizată în cadrul unui Grant CNCSIS, de către doamna Eva Mârza. Vezi și Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog*, Suceava, 2005, p. 187, unde sunt repertoriate 9 exemplare ale *Bibliei* din 1795 și se specifică, suplimentar, un exemplar

existat un ecou al imprimării sale și printre bibliofili maghiari din Transilvania, de vreme ce Andreas Cseresznyes, gestionar al fondului bibliotecii lui Batthyani, făcea încercarea de a cumpăra un exemplar al tipăriturii, în 1804, direct de la prefectul tipografiei blăjene din acea vreme, George Demeter, fost protopop greco-catolic de Alba Iulia, pe care cu siguranță îl cunoștea din timpul funcționării sale în orașul nostru și cu care întreținuse, probabil, o anumită legătură și ulterior, pornindu-se tocmai de la cultul pentru carte al celor doi¹³. Afirmările noastre se bazează pe o sursă documentară semnalată recent de către Ileana Dârja¹⁴.

Andreas Cseresznyes cumpăra în 1804 o *Biblia valachica*, de la prefectul de atunci al tipografiei, George Demeter, cu suma de 17 florini¹⁵, ceea ce corespundea cu prețul de vânzare din tipografie a unui exemplar al tipăriturii respective, deoarece în anul financiar 1802/1803 se scăzuseră din gestiune, de exemplu, 25 de exemplare, vândute cu câte 17 florini renani exemplarul, care toate erau *compactate* (respectiv 12 exemplare compactate existau în stoc, din anul anterior, pentru ca în cursul anului respectiv să fie compactate, sau legate, succesiv, încă 13 exemplare, cele 25 de exemplare compactate de care dispunea oficina fiind de altfel și vândute pe parcursul anului respectiv, de unde se poate trage concluzia că nu se compactau exemplare decât, de preferință, în ton cu solicitările doritorilor, unii preferând să-și cumpere exemplare dezlegate, care urmau să fie duse la legător, de către cumpărători, dar acest lucru nu s-a întâmplat cu *Bibliile* valorificate înspre public în 1802/1803¹⁶). În anul financiar 1803/1804, s-au direcționat înspre publicul doritor 56 de exemplare compactate și ele, evaluate tot la 17 florini exemplarul¹⁷, în anul financiar 1804/1805 38 de exemplare compactate, la același preț (de notat este că pe parcursul anului respectiv se compactaseră succesiv 60 de exemplare, din care însă nu s-au vândut decât 38)¹⁸, pentru ca prețul de 17 florini al unui exemplar

cunoscut din referințe documentare și Olimpia Mitric, „Prezența cărții blăjene în colecții din Bucovina istorică”, în AUA. *Series Historica*, 11/I (2007), p. 133-138.

¹³ George Demeter a așternut o însemnare pe un *Liturghier* slavon, din colecția muzeului albaulian, din evidentă admirație pentru tipăritura respectivă, apărută la Veneția, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, veritabilă capodoperă a tiparului slavon, patronată de către Bojidar Vukovici! Vezi Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, „Un liturghier slavon de la începutul secolului al XVI-lea păstrat la Alba Iulia”, în RRIC, anul II, nr. 2 (2005), p. 36.

¹⁴ Ileana Dârja, „Palia de la Orăștie – exemplarul de la Biblioteca Națională - filiala Batthyaneum din Alba Iulia”, în RRIC, anul III-IV, nr. 3-4 (2006-2007), p. 33. Vezi și Gabriela Mircea, „Marginalii la Catalogul cărților vechi românești colecționate la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Valori bibliofile din patrimonial cultural național. Cercetare. Valorificare*, Craiova, 2008, p. 185.

¹⁵ Dârja, *Palia de la Orăștie*, p. 33.

¹⁶ Muzeul de istorie Blaj (în continuare prescurtat MIB), doc. 1269, f. 159 r.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

compactat să se mențină și în 1806, când prefectul a vândut 22 de exemplare de acest fel¹⁹, existând dovezi că și în 1807/1808, un exemplar compactat al *Bibliei* era evaluat tot la 17 florini renani²⁰. Din aceeași sursă documentară reiese și faptul că în anii respectivi, 1800-1808²¹, prețul unul exemplar dezlegat era de 15 *florini*, de unde se poate deduce și că prețul unei legături obișnuite, în scoarțe de lemn și piele neagră comună, era de 2 *florini renani*. Pentru a evalua, în ansamblu, prețurile de vânzare din tipografie a *Bibliilor* din 1795 merită să semnalăm, în continuare, și faptul că exemplarele cu legătură comună s-au vândut la același preț de 17 florini și în anii 1798-1800, după cum urmează: în 1800 – 43 de exemplare compactate, cu câte 17 florini renani, și 10 exemplare *in cruda*, cu câte 15 florini renani; în 1799 – 65 de exemplare compactate, cu câte 17 florini renani fiecare, 13 exemplare *in cruda*, cu câte 15 florini renani fiecare, și 100 exemplare, desigur tot necompactate, dar cu scăzământ la preț (se poate crede, că ele au fost solicitate, într-un stoc destul de masiv, probabil, de către un colportor de carte), cu prețul de 14 florini renani și 30 de crețari²²; în 1798 – 18 exemplare compactate, cu prețul știut, de 17 florini renani, 7 exemplare *in cruda*, cu câte 15 florini renani și, înainte de 23 martie, 3 exemplare compactate, cu câte 22 florini renani, 36 crețari fiecare²³. Interesant este faptul că și în 1797 prețul de vânzare din tipografie al unui exemplar compactat este pur și simplu de 22 florini renani, 36 de crețari, câtă vreme unul *in cruda* costa 20 florini renani și 24 crețari²⁴. Lungul excurs făcut asupra prețurilor din tipografie ale exemplarelor *Bibliei* din 1795 nu a fost inutil, pentru că ele pot fi oricând coroborate și comparate cu prețurile de achiziție, consemnate de filele diferitelor exemplare, putându-se chiar evalua, la un moment dat, cât de rentabilă era de fapt munca de colportaj, pe care unii au practicat-o de-a lungul unei vieți de om, cu multă consecvență, acesta fiind, se poate admite, cazul cunoscutului Simion Pantea, de exemplu.

Repertoriul stadial care poate fi întocmit într-o primă fază, pe baza surselor bibliografice, deosebit de solid, care include și exemplare ale *Bibliei* din 1795 circulante în afara arcului carpatic infirmă în bună măsură citatul anterior, din Ioan Bălan, autorul unui studiu de referință despre avatarurile lui Șamuil Micu în calitate de traducător și editor al monumentalei lucrări.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, 159 v.

²¹ *Ibidem*, f. 158 v-159 v.

²² *Ibidem*, f. 158 r. S-ar fi putut și ca exemplarele respective să fi fost imprimate pe hârtie mai proastă, dar mai plauzibilă este interpretarea conform căreia ele au fost vândute, într-un stoc de 100 exemplare dezlegate unui colportor, poate chiar lui Simion Pantea, activ în perioada respectivă, cu o ușoară sădere a prețului!

²³ *Ibidem*, f. 158 r. Ne întrebăm dacă ele nu au fost cumva compactate în piele roșie, sau așa-zis de Cordoba (deci cu o legătură de lux)?

²⁴ *Ibidem*.

Întreaga activitate a vechii tipografii blăjene stă sub semnul emblematic al imprimării *Bibliei* din 1795, prin intermediul căreia s-au potențat, reactivându-se peste timp, strădaniile anterioare, de același gen, ale românilor, concretizate tipografic în *Palia* de la Orăștie, *Noul Testament* de la Bălgrad și, mai ales, *Biblia* lui Șerban Vodă tipărită la București, textul constituind, iarăși, cum bine se știe, modelul ediției *Bibliei* lui Șaguna, prin intermediul celei de la Sankt Petersburg din 1817.

Prin prezentul studiu dorim să prezentăm o serie de exemplare cunoscute ale *Bibliei* blăjene, circulante pe teritoriul actualului județ Alba, tendința noastră fiind desigur cea a exhaustivității, dar acum nu încercăm să realizăm decât un prim pas, prelucrând doar un prim tronson informațional.

Astfel, dintr-o primă evaluare, constatăm că pe teritoriul respectiv, cel al județului nostru, se pot repertoria, într-o fază primară, aproximativ 36-37 de exemplare ale *Bibliei* de Blaj, oricum exemplarele cunoscute ridicându-se spre 40. Dintre acestea, în principal, 5 se păstrează la Muzeul Național al Unirii²⁵, unul la Biblioteca documentară Batthyaneum²⁶, 4 exemplare la Biblioteca documentară Timotei Cipariu din Blaj²⁷ și 26 în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia. Exemplarele de la Muzeu au fost semnalate bibliografic, iar cele de la Arhiepiscopie sunt parțial inedite, în același timp majoritatea lor fiind însă fișate analitic și raportate CIMEC-ului, în anii de funcționare a fostului OJPCN Alba, multe dintre aceste fișe fiind rătăcite, pierdute poate pentru totdeauna.

Cele din urmă provin, astfel, din următoarele parohii, ceea ce relevă, parțial (pentru că în mod sigur pe teren mai există exemplare) și repartiția contemporană a exemplarelor *Bibliei* din 1795, pe teritoriul județului Alba: Baia de Arieș (nr. inv. 217), Fărău (nr. inv. 445), Mîrăslău (nr. inv. 456), Băgău (doar 2 fragmente, nr. inv. 524 și 525), Valea Sasului (nr. inv. 641), Mogoș Miclești (nr. inv. 695)²⁸, Ocna Mureș II (nr. inv. 829)²⁹, Rădești (nr. inv. 1112), Ciuguzel

²⁵ Vezi Eva Mârza, Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Pietre pentru zidirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (1747-1830). La 260 de ani de la debutul activității imprimăriei din Blaj. Catalog*, Alba Iulia, 2007, p. 12-14: cotele CVR 317, CVR 483, CVR 497, CVR 570 și CVR 588, dintre care ultimele două exemplare n-au mai fost semnalate în bibliografie, iar primele trei fuseseră descrise încă din anii 1976 și 1979 (vezi Lucia Hațeganu, „Cartea veche românească în Biblioteca muzeului Unirii din Alba Iulia”, în *Apulum*, XIV (1976), p. 231, 232-233; Lucia Hațeganu, Doina Lupan, „Cartea veche românească în Biblioteca muzeului Unirii din Alba Iulia”, în *Apulum*, XVII (1979), p. 401).

²⁶ Vezi Cristina Bica, „Tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca „Batthyaneum” din Alba Iulia”, în *Apulum*, XVIII (1980), p. 246.

²⁷ Specificat de Eva Mârza, Doina Dregheciu, *Catalogul tipăriturilor românești blăjene din județul Alba. Lucrare de atestat 1981-1985*, ms., p. 35-36 (28.1-4).

²⁸ Nu figura într-o listă de cărți ale bisericii din 1872 (Vezi Gabriela Mircea, Ioan Mircea, „Zestrea de cărți a bisericii ortodoxe din Mogoș-Miclești (județul Alba), în 1872”, în *RRIC*, anul II, nr. 2 (2005), p. 100-109.)

(nr. inv. 1218), Dumbrava (nr. inv. 339), Idicel (județul Mureș; nr. inv. 1427), Maieri I (nr. inv. 1446)³⁰, Bucurdea Vinoasă (nr. inv. 1558), Alecuș (nr. inv. 1617), Mușca (nr. inv. 1681), Căpuș (nr. inv. 1770), Bărbant (nr. inv. 1851), Sărăcsău (nr. inv. 1946), Geogel (nr. inv. 1959), Măhăceni (2 fragmente; nr. inv. 1976 și 1977), Cut (nr. inv. 1992), Lupșa (nr. inv. 2160)³¹, Meșcreac (nr. inv. 2192), Alba Iulia – Lipoveni (nr. inv. 2208)³². În plus, Eva Mârza și Doina Dreghiciu semnalau prezența exemplarului de la Cugir II³³, ceea ce ridică spre 37-38 numărul exemplarelor reperate până acum.

Revenind asupra exemplarelor de la Muzeul Național al Unirii, putem reaminti faptul că unul (CVR 483) provine de la Parohia din Săsciori, unde cu siguranță se afla în 1911, când semna pe o filă „Dumitru lui Iacob Aleman”, din localitatea menționată³⁴.

Cel de-al doilea exemplar din colecția muzeului (CVR 317) a avut o circulație zonală mai spectaculoasă, dat fiind faptul că la începutul secolului al XX-lea el se afla la Geomal, conform unei însemnări a preotului locului, databilă după anul 1829 (sau poate chiar în anul specificat, ultimul amintit în context, însemnarea sa fiind la ora actuală neîntregă!), care a avut preocupări istorice, în sensul că și-ar fi dorit să scrie o istorie a localității respective și, mai ales, a lăcașului de cult în care slujea, trecutul celui din urmă putându-l circumscrie doar de pe la 1664, ceea ce nu era chiar puțin lucru³⁵, deși sursele documentare pe care le avea la îndemână erau precare încă de la vremea respectivă. Totuși, în mod cu totul remarcabil, luminatul preot din Geomal, al cărui scris caligrafic, plin de personalitate, stârnește admirația, a coborât cu cercetările sale istorice până înspre Evul Mediu (pentru a afla trecutul localității natale), fiind în stare să utilizeze surse documentare medievale (din secolul al XIV-lea), ceea ce pentru un preot român reprezenta, la vremea respectivă, o veritabilă performanță. Gradul de letrizare și educație al părintelui paroh respectiv este în mod cert impresionant. Aceleași înzestrări culturale pot fi regăsite și la antecesorul său, Daniile Rad, *Biblia* de Blaj în cauză fiind cumpărată, în 1801, cu mobilizarea aproape a întregii comunități, „prin

²⁹ Specificat de Mârza, Dreghiciu, *Catalogul tipăriturilor*, p. 36 (28.7).

³⁰ Specificat de Mârza, Dreghiciu, *ibidem*, p. 37 (28.9). Catalogat de Doina Dreghiciu, „Colecția de carte românească veche de la Biserica ortodoxă română Maieri I din Alba Iulia (Catalog)”, în *Apulum*, XXXV (1998), p. 361-375.

³¹ Vezi semnalarea numelui unui învățător al locului, „Nicorescu Nicolau”, pe exemplarul respectiv, la Doina Dreghiciu, „Pagini din istoria învățământului în județul Alba, oglindite în însemnări de carte (sec. XVIII-XIX)”, în *Apulum*, XXXIV (1997), p. 375, Tabel/43.

³² Specificat de Mârza, Dreghiciu, *Catalogul tipăriturilor*, p. 36 (28.5).

³³ Specificat de Mârza, Dreghiciu, *ibidem*, p. 36 (28.6).

³⁴ Vezi Hațeganu, Lupan, *Cartea veche*, p. 401.

³⁵ Vezi Hațeganu, *Cartea veche*, p. 231-233.

osteneala și trepădarea” sa³⁶! Cartea s-a achiziționat de fapt cu contribuția a 27 de „titori”, sau subscriitori, contribuabili (și știm ce spectaculos a fost, în unele cazuri, acest fenomen al *comunerației* – dacă se poate pune în circulație un atare termen), el desfășurându-se uneori spontan, la nivelul comunităților sătești, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu probabilitate chiar și în faze anterioare, fenomen care îl prefigurează pe cel efectiv modern al premunerației, specific secolului al XIX-lea), fiind ca atare în proprietate comunitară. Prețul său de achiziționare a fost de 29 de florini vonași, de argint, ceea ce reprezintă o sumă de loc mică, a unei atare tipărituri, în Transilvania, la vremea respectivă³⁷.

Ca informații inedite despre prețul din tipografie al unei astfel de lucrări putem releva faptul că, în intervalul 1813-1818, ea se vindea, nelegată, cu 50 florini³⁸ (dar prețul respectiv reflecta inflația epocii de criză, din timpul războaielor napoleoniene, când știm ca s-au abătut asupra Transilvaniei molime, epizootii, foamete etc.), ca de altfel și în 1812³⁹, după ce în 1811, prețul de vânzare din tipografie fusese chiar mai mare, respectiv atunci au fost scăzute din gestiune de către prefect 32 de exemplare, date cu câte 75 de florini fiecare și 3 exemplare cu prețul de câte 60 de florini fiecare, fiind probabil ca vânzările respective să se fi făcut în bani de hârtie, câtă vreme exemplarul de la Geomal, din colecția muzeului albaiulian, fusese cumpărat cu bani de argint, ceea ce reprezenta cu siguranță o sumă mare, la vremea respectivă.

Cel de-al treilea exemplar (CVR 497) de la muzeul din Alba Iulia provine de la Meteș, achiziția sa fiind cvasicontemporană cu cea de la Geomal, ea datând din 17 martie 1807, iar prețul de cumpărare era de asemenea apropiat celui dintâi, el ridicându-se la 30 de florini vonași, conform inscripției parohului Gheorghe Inurean⁴⁰. Interesant este desigur faptul că un preot ortodox școlit, hirotonit la Arad în 1794, păstorul unei comunități de aproximativ 690 de suflete, care a lăsat pe carte mai multe însemnări, se străduiește să cumpere o *Biblie* de Blaj, pentru uzul comun, cu convingerea că achiziționa un trebuitor instrument de cultură și educație în limba neamului său, demn de-a fi folosit atât de greco-catolici cât și de ortodocși, dincolo de deosebirile confesionale

³⁶ Vezi Mârza, Dregheciu, Mircea, *Pietre pentru zidirea românității*, p. 12.

³⁷ Din tipografie un exemplar compactat în manieră comună se vindea la vremea respectivă cu 17 florini renani(!).

³⁸ Direcția Arhivelor Naționale Alba, fond *Mitropolia Română Unită Blaj - acte înregistrate* (prescurtat în continuare DANJA, FMRUB-a.î., doc. 35/1808, p. 5-6.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Mârza, Dregheciu, Mircea, *Pietre pentru zidirea românității*, p. 13. Este interesant faptul că în *Rațiunile* bisericii din 1872 apărea o *Biblie* de Blaj, cumpărătorul sau dăruitorul fiind necunoscut, iar prețul ei de achiziție era de 18 florini! (Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, în continuare MNUAI, doc. 4284/7, f. 4 r). Prețul din tipografie al exemplarelor compactate era și în 1807 de 17 florini renani.

respective, ceea ce conferă gestului său o semnificație aparte. Celelalte două exemplare (CVR 570 și 588) ale muzeului din Alba Iulia nu au însemnări din care să poată fi dedusă proveniența, sau circulația lor la un moment dat.

Desigur, pe teren există mai multe exemplare, care nu intră în atenția cercetării noastre de față (care chiar nu au fost încă reperate, nici ca exemplare în sine, nici în surse documentare), pentru că nu s-a încercat până acum decât o reperare a lor aproximativă, după unele semnalări bibliografice și însemnări de teren ale unor cercetări anterioare. Dar să frunzărim câteva din rezultatele unor cercetări inedite, realizate pe teren în anii 1975-1989 de către Doina Dreghiciu, prezentând câteva dintre exemplarele *Bibliei*, de pe teritoriul județului Alba, cu unele dintre însemnele lor particulare, după cum urmează, prezentate în mod aleatoriu:

1. Exemplarul de la Biblioteca Documentară „Timotei Cipariu” din Blaj⁴¹

Nu are semnalmente particulare deosebite.

2. Exemplarul de la Parohia ortodoxă Săliște (Cioara)⁴²

Pe Coperta I, Int.: „Aceasta Santa Carte este a Santei Biserici din Csora, Anul Domnului 1876, Ianuarie 23/6. Nicolae Bena, student II” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Paginile 92-101: „Cu vrerea Tatălui și cu ajutoriulu...18 zloți ca să le fie de folos în lumea ce<a> veșnică a doă și nimene să nu îndrăznească a o lua și a o vinde și cine ar îndrăzni să o e să fie legat ca Arie de 318 Părinți Sfinți, de Soboru din Nikia. Anu mai sus numitu 1807 6, Iunie 3 zile. Scris-am eu Zahei Grozeiu” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pagina 784: „Vasilie Moga, Preotul în Sas-Sebeș, m. p.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pagina 785: „Preotul Petru din Tărtăria 1863, m. p.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pagina 813: „Nicolau Bena, Paroh Răsăritean Anul Domnului 1848 November 16 zile, Fie numele Domnului binecuvântat de acum și pân în viacu, Amin. Cioara” (limba română, litere latine, cerneală maro).

3. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română Ciuguzel

Pagina 406: „Pasian(?)Vasilie, Cantor din Ci<u>gudu” (limba română, litere latine, cerneală maro).

⁴¹ Acolo există însă 4 exemplare ale *Bibliei*, sau oricum existau în anii 1981-1985. Vezi Doina Dreghiciu, „Colecția de carte românească a Bibliotecii documentare „Timotei Cipariu” din Blaj”, în *Apulum*, XXIV (1987), p. 252.

⁴² Exemplarul a aparținut bisericii din Cioara, cel puțin în intervalul 1848-1876, cum reiese din însemnări. Poate se afla acolo și în 1807, când era achiziționată cu 18 zloți, zlotul corespunzând în acest caz florinului renan (la tipografie prețul unui exemplar era de 17 florini renani, în anul respectiv). Preotul Petru din Tărtăria părea a semna pe exemplar în calitate de lector, Vasilie Moga, ca protopop al locului. Supozițiile primare trebuie verificate suplimentar, pentru confirmare sau infirmare. Vezi și Dreghiciu, Pagini din istoria învățământului, p. 373, Tabel/3.

4. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română Mirăslău

Paginile 5-23: „...Bisericii din Mirasleu și s-au și cumpărat cu banii Sfinti<i> Biserici de Cinstiții Curatori a<i> Miraleului și s-au cumpărat cu 60 de florini în Anu 1814⁴³ fiind<d> Paroh Popa Simion, cantor Popa Simion, Jicornic Ispas, omul cel bătrân, focuratoru Kimda Ioanne <i>ar prebefia (sic!) să fie de mine progledit și de S. Primit” (limba română, litere latine, cerneală maro).

5. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română Loman⁴⁴

Coperta 1 int.: „Iată eu, Gligor Groza, să dai Biblie de la Mânașu(?) zalog...adică bani <95?> sloți, cine să <so>cote- să de bani aceia, Anu 1826 aprilie 21” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pe o pagină nespecificată: „...iaste neam cu bani să ni să fie afurisit, cine o va fura, bani am dat patruzeci de zloți, cu Filip Pătru, ci am avut cu Paraschie Mutu (?) lor eu Filip sânt născut la anu 1777 și Mutu Anu...natu 1791 și Paraschie...de trusprăzece ani și patru prunci morți, One Pritie, Ananie, Onunu s-o botezt...la Anu 1798 luna Ianuarie 8 zile, Botezat Toma la anu...”.

Fila <5> v: „La Anu 1829, la 25 Maiu, am cumpărat această S<fântă> Carte, Biblia, de la Filip Zămora din Sibîșel, cu 95 de zloți și acești bani s-au câștigat de la obște satului. Să fie a bisărecii Lomanului în veac. S-au scris prin parohul satului, mult păcătosul Pantelemon Filimon.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pagina 894: „Fost-au preot Grigorie Filimon Popstariu Biserica lui Hr, 30 de ani și au răposat și s-au mutat catra Domnul, în Anulu 1886 Noembăru în 30...Prin Irimie Macinicu” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Foaia liminară 1 v: „În Anulu 1908 au fost o secetă mare ca nu au ploatu în Maiu și în Iunie nici o picătură și tot în anul acest în August în 3 au fost o vijolie de au ruptu padurea de la cruci și au stricatu salașele pe la oameni. Ca bucate au fostu cuciruzr destulu, da fan au fostu mai puțin și tot în anul acesta au ninsu o săptămână, înainte de Vineria Mare. Irimie Macinicu.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

6. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română Lanocrăm

Foaia liminară 12: „S-au despărțit din Biblie această S. Carte ce cuprinde în sine Evanghelia și Apostolul și Psaltirea <A>no 1836, Noemvrie 28”.

Pagina 79: „S. B” [Simion Blaga?] „A. D.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pagina 117: „Thoma Pavel, Georg P<a>roch 1838, Noemvrie 29 1838” (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

Pagina 191: „Simeon Blaga 1838 28/11) (limba română, litere latine, cerneală maro).

⁴³ În 1814 prețul unui exemplar în tipografie era de 50 de florini.

⁴⁴ Situația exemplarului pare a se clarifica, într-un anume sens, datorită însemnărilor. Astfel putem admite că Gligor Groza (nu știm din ce localitate; probabil din Sibîșel) a zalogit, în 21 aprilie 1826, cartea, pentru 95 de florini, la Filip Zamora din Sibîșel, care a și rămas cu ea, pentru ca imediat după aceea cel din urmă să i-o vândă, în 25 mai 1829, preotului Pantelimon Filimon, preot al Lomanului, care o achiziționa cu contribuția tuturor credincioșilor, deci cu bani din lada bisericii. Prețul cărții în anii 1826-1829 se menține în jurul a 95 de florini, sau zloți.

Foaia liminară de la sfârșit 2 v: „Ioanu Lașiță 1853, la Anul... Dechemvrie 31”.

Foaia liminară de la sfârșit 2 v: „*Hic liber emit Parochus Ioan Petrasens Langendorffensis*” (limba latină, litere latine, cerneală maro).

Foaia liminară de la sfârșit 2 v: „*Novum Testamentum est*” (limba latină, litere latine, cerneală maro).

Foaia liminară de la sfârșit 3 v: „Pavel Petraș” (limba română, litere latine, cerneală maro).

7. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română Cut

Paginile 1-17: „Această Sf. Biblie s-au cumpărat din călătoria Bisearecii din Cut cu 60 șasăzăci zloți, Scris-am eu Izidor Alpini Prefectul Tipografiei și Protopop Cutului, în Blaj, 13 Dechemvrie 1823”⁴⁵ (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

8. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română Mogoș-Miclești

Foaia de titlu: „Nicolae Costinaș” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Foaia de titlu: „Nicolae Presecan” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Foaia de gardă 1 v: „Această Sfântă Carte numită Biblie adecă așezarea sfintelor cuvinte din toate viacurile, este a Sfintei Biserica Greco-Ortodocșă Răsăriteană, din comuna prezentă, Mogoș-Mămăligani, cumpărată cu cheltuiala poprului din localitate și noi cetind-o această carte să luăm pre marele și totputernicul Dumnezeu Savaoth și pre Fiul seu cu iubitul și pre Pria Sfântul Duh și pre Toate Puterile Cerești și pre toți Sfinți<i> ce sunt scriș<i> aicia, Am scris Nicolae Presecan, An 1905” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pagina 18: „Această Sfântă carte ieste a Bisericii Mamaliganilor, Nicolae Vasilie Burcu<...> Vasilie Camoș(?) din Mogoș”.

9. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română din Bărabanț

Foaia liminară 2 v: „*Anno din 1859 24 Iuni (?) Alba Iulia Carolina Comimi(?) curavit...Fogarus in memoriam Domi Ecclesiae Barabansiensi Carolinae sub kosine(?) A. D. Bular(?) Gabriele*” (limba latină, cerneală maro).

Pe foaia liminară 1 v, de la sfârșit: „In Annu 1880, în 27 septembrie, după ce au rasaritu soarele, s-au auzitu un vagiatu mare și numai decātu s-au cutremuratu pamantu” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Pe foaia liminară 1 v, de la sfârșit: „În 1873 au fostu colera mare încîtu de sara pana dimineața 5-6 morți în cîte un satu și mureau cu locu o<a>meni<i>. Scris-am eu, Moisi Ionasu, cantoru in Barabantiu, 1891” (limba română, litere latine, cerneală neagră).

Pe foaia liminară 1 v, de la sfârșit: „Ioannu Tanase Cant. Docente din Anulu 1890/1891 nefiindu scola suplimine și preotu...s-au început scrisu 1913 VI/28”.

⁴⁵ Este evident faptul că exemplarul s-a cumpărat de la tipografia din Blaj, Izidor „Alpini” fiind atunci și prefect al tipografiei și protopop al Cutului, printr-o îngemănare interesantă de funcții, pentru că domeniul Cut fusese achiziționat de Petru Pavel Aron, pentru întreținere îndeosebi a seminarului și a tipografiei din Blaj! De reținut și prețul de 60 de zloți sau florini al unui exemplar compactat, în 1823. Vezi și Doina Dreghicui, „Însemnări de pe tipărituri românești vechi în colecțiile de carte ale județului Alba, referitoare la cărțurari ai Blajului (1770-1872)”, în *Apulum*, XXXIII (1996), p. 60.

10. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română din Alba Iulia Maieri I⁴⁶

Foaia de titlu verso: „Să să știe precum această Sfântă Biblie s-au cumpărat pe sama S. Biserici Neunite a Maierilor din Belgrad, Hramul Prea S<fintei> Troițe de Cinstiții ctitori di la Părintele parohul neunit din Mihalț, Ioan Barna, cu 40 adecă patruzeci de zloți în valute 1 iulie 1845, prin îndemnul parohului numitei biserici. S-au scris în Bălgrad, 18 iulie <1>845. Și s-au plătit din casa Bisericii, prin Nicolae Muntianovici, Paroh locului. Raț Ioan, Bota Gheorghe, Mărginean Nicolae curatorii S<fintei> Biserici.” (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

11. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română din Alba Iulia Maieri I – Exemplar fragmentar⁴⁷

Coperta 1 interior: „Nicolae Muntianovici Paroh Maerilor” (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

Pagina 1: „*Ex libris Nicolai Muntianovici 18 Maj <1>844*” (limba latină, cerneală maro).

Foaia liminară 2 v: „*Ex libris Nicolai Muntyanovits Sig. A. Carolina, Die 30 Aprili 1836*” (limba latină, cerneală maro).

Foaia liminară 1 v, de la sfârșit : „*Posessor hujus libri servetur sorte bonum/ Ablator hujus libri molliatur morte malorum*” (limba latină, cerneală maro).

Foaia liminară 2 v, de la sfârșit: „Glosse religioase” [N. Muntianovici] (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

12. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română din Geogel

Coperta 1 interior: „Biblia Sfintei Biserici din Geogel 1890, Faur Cantor” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Foaia de gardă 1 r: „Această carte au fost rătăcită de la Sfânta Biserică de prin preoția lui *Versiliu Macarescu*, adecă de prin Anu 1855/1856 până în Anu 1885 [când] am aflat-o eu subscrisul cu foarte mari neplăceri până când m-au amenințat cu proces, mi-am pus pe cuget că ce va rândui Dumnezeu. Prin urmare afurisit să fie acela va mai instreina-o de la Biserică, de Sfânta Treime, de doisprezece Apostoli, de toți Sfinții Părinți și lepădat de la Sfânta Biserică creștină. Aceasta consemnare am scris-o in diua de Sfintul Dimitriu în 26 Octobree seara la lumină sedind cu preuteasa Maria si conversind in Anuu mai jos însemnat despre diua hirotonici<i> mele de preut, adecă in diua de asistădi s-au împlinit trei ani de când sînt preot. De suvenir la toți cine o va ceti-o și spre ertarea păcatelor. Valea Geogelului în 26 Octobree, 1885, George Lazar, Preot român ortodcs.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

⁴⁶ Exemplarul a ajuns la parohia ortodoxă din Alba Iulia de la Mihalț, și a fost cumpărat, pe banii comunității bisericești, de către luminatul protopop al locului, Nicolae Munteanovici, care semna doar în calitate de paroh, cu 40 de zloți în valută, adică în hârtii, în 1845, ceea ce nu a fost o afacere păgubitoare pentru albaiulieni, putem considera. Este interesant că în *Rațiunile* bisericii din Maieri I, din perioada 31 iulie 1862-31 ianuarie 1864 apărea o „Biblie mare și bogată tipărită în Blaj, cumpărată de popor”, evaluată la 20 florini (Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, doc. 4292/3, , f. 4 v.). Vezi și Dreghiciu, *Colecția de carte românească veche de la Biserica ortodoxă română Maieri I*, p. 373, 23.

⁴⁷ Exemplarul a fost cu siguranță unul personal al protopopului albaiulian, el constituind o piesă de referință din biblioteca acestuia.

Foaia de gardă 1 r: „Faur Gavrița, cantor la Geogelu, Anu 1890, 30 Oct.” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Foaia de gardă 1 r: „au fost rătăciti prin comuna Ponor pe la Ciorbești, câștigată prin <...>” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Foaia de gardă 2 v: „Biblia, Pr. Silviu Șerbănescu, Parohul Valea Geogelului, Jud. Alba, 21 iulie 1943” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Coperta 2 int.: „Biblia Sfintei Biserici din Geogelu, Anu 1900, 6 Maiu, au venit Protopresviterul nostru Ioan din Ofenbania în 6/5 s-au tornatu tzament în școală cu elevi și 7/4 au slujitu Liturgia Dumineca Samaritencii” (limba română, litere latine, cerneală maro).

13. Exemplarul de la Parohia ortodoxă română din Bucerdea Vinoasă⁴⁸

Paginile 1-33: „Această Sfântă carte anume Biblie iaste a neamului nostru a lui Gavril...feciorul lui Pa<...> Gavril din ceaia să rămâie la neamul, să-i fie pomenire lui și la copiii lui și la tot neamul lui și cine s-ar întâmpla să o înstrăineze de la neamul nostru a lui Tubeștilor ounul ca acela să fie afurisit de 318 Sfinți Părinți, care afurisit săboru(?) la Nichia, Anu 1809” (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

Paginile 35-99: „Aceasta Santa Biblia cumparata prein Petru Giurca s-a daruitu mie Ioanne Moldovanu m. p. de soacra mea Iuliana Giurca denn Rosia de Munte la Anulu 1858, ca generului seu, candu eram parohu in parohia romana-unită a comunei Campeni” (limba română, litere latine, cerneală maro).

Paginile 618-619: „Aciasta Biblie Sfânta este cumparata in october in... dela soacra Domnului Ioan Moldovianu Preotulu Ighiului Mare și este a mia Dimitrie Maxim la Ano 1868” (limba română, litere latine, creion).

Pagina 774: „Este a lui Dimitriu Maximu <1>869” (limba română, litere latine, creion).

Pagina 894: „Anulu 1868 Gr. [Grâu n. n.]... AD in fl. v. a., cucuruzu 44 + sopatoriulu la cucuruzu 44+ vinu 90+ pari un fl. v. a., fontu de carne 20+ de vita” (limba română, litere latine, creion).

Fila liminară 3 r de la sfârșit: „Această carte este a bisericii din Ceaca [probabil Cetea, sau Ceachea, cum i se zicea în limbaj popular!] și au cumpărat-o să fie de folos tuturor care vor ceti Pă<...> cu 80 de florinți bani drepti și este luată...”⁴⁹ (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

Fila liminară 3 r de la sfârșit: „In Anu 1814 din luna lui Faor iomi(?) să ști în luna lui Martie, au ormat tot vreamă bună, ionie n-o brumat, n-ou ploat, au fost tot o vreamă bună și au grăbit viile, numai nadele au ieșitu și în luna lui Aprilie în 18 zile, o ninsu cu vânt, zăpadă până la zennunki și au stricat viile, pomi, de nu o rămas dapoî poam, s-o rupt și în 21 zile...în Aprilie o nins mai mare decât cea dentăi că o rupt

⁴⁸ Exemplarul pare a se fi aflat pe la începutul secolului al XIX-lea la Cetea, cel puțin în 2 mai 1819, când scria pe ea Gheorghe Pop Chitulea. De asemenea, în 31 decembrie 1872 era semnalată documentar prezența la Bucerdea Vinoasă a unei *Biblie* de Blaj, evaluate însă în mod aleator (considerăm noi), la 10 florini (MNUAI, doc. 4284/1, f. 2 r.).

⁴⁹ Cartea pare a fi achiziționată cu puțin timp înainte de data celei mai vechi însemnări prezentate, cea din 1814, poate prin 1811, când unele exemplare ale *Bibliei* au fost vândute din tipografie cu 75 florini!

pomi din fața pământului, zăpada o spus omeni bătrâni că nu o mai pomenit așa și marhăle o murit de foame în poeți că o săptămână nu o luat și frunza în pădure s-o uscat de frig. Scris-am eu Gheorghie Pop Ghitulea din Cechea, în luna lui Mai, în 2 zile, Ann 1819.” (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

Fila liminară 3 r de la sfârșit: „Această Sfântă și Dumnezeiască carte, eu popa Ilie Dacin(?) o vândut-o lui Ioșca ...lu(?) Nuțu cu 150 de zloți în Annu 1883⁵⁰ în... noiembrie... pre carea dau această arvetariu de la mâna mea. Ilie Dacin(?) Paroh Gălzii de...de Leagia grecească ounită” (limba română, litere chirilice, cerneală maro).

Fila liminară 3 r de la sfârșit: „Aciastă Sfântă Biblie este a lui Mitru Maxim din Ighiu Mare, cumpărată la Ano 1868...pentru 20” (limba română, litere latine, cerneală maro)⁵¹.

Desigur, cercetarea întreprinsă se află doar la începuturi, prin intermediul lucrării de față neîncercând-se decât inițierea unei abordări sistematice a subiectului, făcându-se câțiva pași și înspre încercarea de catalogare a exemplarelor păstrate pe teritoriul județului Alba, ale monumentalei *Bibliei* din 1795. Fișele realizate pe teren în anii '80 se referă la două exemplare care n-au semnalate în lista noastră primară, a celor păstrate la Arhiepiscopie, respectiv cele de la Săliște (Cioara) și Lancrem, ceea ce duce spre 40 numărul exemplarelor cunoscute de pe teritoriul județului nostru, dar desigur această situație este cu totul provizorie.

Un exemplar al *Bibliei* din 1795 pare a fi existat la Cricău, fiind consemnată acolo, deficitar, într-o sursă documentară din 31 decembrie 1872: „*Biblie*, Blaj, 1807 (sic!)”, costul de achiziție fiind de 20 florini⁵², ceea ce s-ar putea interpreta în sensul că exemplarul ar fi fost cumpărat în 1807, pentru biserica ortodoxă din Cricău (când prețul curent de vânzare din tipografie a unui exemplar compactat era în mod curent, de 17 florini renani).

Un alt exemplar era semnalat, tot în mediul ortodox, la Biserica din Tibru, la aceeași dată, 31 decembrie 1872: „*Biblia*, Blasiu, Preoții Siandresci, 20 florini”, ceea ce ar putea fi interpretat în sensul că exemplarul se cumpărase prin osârdia membrilor unei familii preoțești, probabil Șandru (grafiat latinizant Siandru!), cam în aceeași perioadă cu exemplarul plauzibil de la Cricău, prin 1807 prețul de achiziție al unei *Biblie* de Blaj legate fiind, de la tipografie, de 17 florini, sau, poate chiar mai înainte, când prețul din tipografie al exemplarelor era cotate (la cursul monetar al vremii), la 22 florini renani, 36 crețari, în cazul unui exemplar compactat și la 20 florini renani, 24 de crețari, în cel al unui exemplar dezlegat).

⁵⁰ Poate fi considerat oare real, prețul de 150 zloți al cărții, în 1883?

⁵¹ Exemplarul a putut fi relegat (oricum restaurat) în preajma datei 12 iulie 1886 de către Simion Gligor din Tilișca. Vezi Eva Măza, „Evidențe de cărți românești din secolele XVIII-XIX, în județul Alba”, în *Apulum*, XXIV (1987), p. 257.

⁵² MNUAI, doc. 4284/2, f. 3 r.

În finalul studiului dorim să prezentăm lista exemplarelor cunoscute în 1933 canonicului Iacob Popa, ale exemplarelor *Bibliei* din 1795, aflătoare în bisericile greco-catolice ale arhidiecezei blăjene. Astfel, canonicul cu preocupări bibliofile, identificase exemplare în următoarele localități (unele de pe teritoriul actualului județ Alba): „1. **Băgău**; 2. **Teiuș**; 3. **Alba Iulia - Lipoveni**; 4. **Alba Iulia - Maieri** (desigur Maieri II); 5. **Bucerdea Vinoasă**; 6. **Întregalde**; 7. Restolțu (Almaș); 8. **Măhaciu**; 9. Racovița; 10. **Alecuș**; 11. Șopteriu; 12. Pata; 13. Gădălin; 14. Dezmir; 15. Boju; 16. Aruncata; 17. Milășel; 18. Cluj-Mănăștur; 19. Sumurducu; 20. Subcetate; 21. Făgetul Ferii (Bicalat); 22. Muntele Băișorii; 23. Surduc (Indol); 24. Chețani; 25. Lechința; 26. Răchițele; 27. Bociu; 28. Mărgău; 29. **Gligorești** (M. Uioara), începutul lipsă; 30. Adrian; 31. **Certege**; 32. **Câmpeni**; 33. **Baia de Arieș**; 34. **Straja**; 35. Gura Râului; 36. Rășinari; 37. Ceanul Mic (Deș); 38. Cheia (Mischiu); 39. Petreștii de Jos; 40. Săndulești; 41. Făgăraș; 42. Vad; 43. Săngeorgiul de Meseș”⁵³. Lista amintită îndeamnă desigur la căutarea pe teren a unor posibile exemplare în localitățile în care nu fost încă identificate asemenea piese, respectiv la Teiuș, Întregalde (dar acolo s-a căutat anterior), Gligorești, Certege, Câmpeni, Baia de Arieș, Straja. Surse documentare mai vechi, din anii 1864-1868, semnalau prezența al unor exemplare ale *Bibliei* din 1795, în plus față de cele deja amintite, la Șpălnaca, Sohodol și Tiur⁵⁴, ceea ce deschide noi direcții de cercetare în fondul de carte de la Arhiepiscopie și îndeosebi pe teren, deși șansele de-a regăsi exact exemplarele specificate documentar nu mai pot fi, la ora actuală deosebit de mari.

⁵³ DANJA, FMRUB-a.î., dos. 6575/1933. Vezi Cornel Tatai-Baltă, Iacob Mârza, „Tipărituri românești vechi în județul Alba (O evidență din 1933)”, în *Apulum*, XXIV (1987), p. 264-265. De menționat este faptul că autorii specificați au evidențiat localitățile de pe teritoriul actualului județ Alba (pe care noi în lista publicată la sfârșitul studiului le-am îngroșat, pentru a putea fi mai ușor remarcate), în care fuseseră menționate, în 1933, exemplare ale *Bibliei* din 1795.

⁵⁴ Ioan Mircea, „Patrimoniul spiritual al parohiilor Greco-catolice din Transilvania la sfârșitul păstoririi Mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu”, în *Sargetia*, XXX (2001-2002), p. 829.